

GYEPTERÜLETEK AZ EU AGRÁR- ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI POLITIKÁJÁBAN

Nagy Géza, Pető Károly

Bevezetés

Európa gazdasági fejlődésében a gyepre alapozott állattartás, mint eredendő/elsődleges gazdasági ágazat, hosszú történelmi korokon át meghatározó szerepet játszott. Ez a történelmi szerep az általános gazdasági fejlődéssel párhuzamosan – az agrárium szerepvesztésével egyetemben – egyre mérséklődött, és napjainkra oda jutottunk, hogy szinte már csak epizód szerepe van a gyepterületeknek Európa gazdaságában. Tudnunk kell ugyanakkor, hogy a materiális javakban – állati termékben, gazdasági eredményekben, GDP hozzájárulásban – kifejezett gazdasági haszon mellett, éppen az általános gazdasági-társadalmi fejlődés által kikényszerítve, felértékelődnek azok az inmateriális javak, amelyekben a gyepterületek oldalán egyedülálló előnyök sorakoztathatók fel. Gondoljunk csak az élő és élettelen természeti környezet fenntarthatóságát biztosító környezetbarát földhasználat lehetőségeire, a társadalmi közérzetet befolyásoló asztétikus tájra, az egyéb jóléti funkciókat kiteljesítő gyephasználati módokra.

Látnunk kell, hogy a gyepterületek mint kizárólagos szabadföldi kultúrák használatának, a gyepeken való gazdálkodásnak a lehetőségeit az ökológiai viszonyok határozzák meg, a mindenkori állapotra pedig a gazdasági-társadalmi környezet, benne kiemelten az agrárpolitika van döntő hatással.

Európa új agrárpolitikai irányvonalat ízelget, amit agrár- és vidékfejlesztési politikának nevezünk. A megnevezés mögött azt kell éreznünk, hogy az agrárium felelőssége nem merülhet ki a termelő tevékenységben, hanem lényegesen összetettebb elvárásoknak kell megfelelnie. Ehhez igazodóan az agrárpolitika eszközrendszere is sokszínűbbé válik. Nehezebb ebben eligazodni, de több lehetőséget is kínál a mezőgazdasági termelő, a vidék társadalma számára.

Európai Unió tagységünk az agrárium valamennyi szintjére és szereplőjére egy hosszú tanulási időszakot nyit meg. Ebben az időszakban az információ, a „közös vívmányok” megismerése felértékelődik. Az Európai Unió gyepterületeinek a használatát befolyásoló agrár- és vidékfejlesztési politika legfontosabb ismereteinek bemutatásával az a célunk, hogy elősegítsük az agrárium szereplőinek felkészülését az EU kínálta jövőbeni lehetőségek kihasználására.

Amikor az Európai Unióról lesz szó, akkor az EU-15-ök Európáját értjük alatta két ok miatt. A 2004. május 1-ét megelőző, valójában a 2006 végéig érvényes szabályozó rendszer a most csatlakozott országokban a csatlakozási tárgyalásokon elért speciális nemzeti kondíciókkal érvényesül majd, ami az elkövetkező bő két és fél éves időszakra szinte lehetetlenné teszi egy egységes, az EU-25-ökre érvényes szabályozórendszer bemutatását. Másrészt a most csatlakozott országokra az a nagy feladat vár, hogy ismerjék meg az EU-15-ök által többé-kevésbé meghatározott agrár- és vidékpolitikai

irányokat, és minél eredményesebben próbálják kihasználni a bennük rejlő lehetőségeket a gyepgazdálkodás területén.

A dolgozat további részeiben a gyepterületek szerepének és a gyephasználat jövőbeni változásának bemutatásával támpontokat keresünk a hazai gyephasználat fejlesztéséhez. Az EU agrár- és vidékfejlesztési politikájának főbb jellemzőit kiemelve a politikai reformfolyamat jövőt meghatározó irányaihoz jutunk el. Az EU támogatási rendszeréből kiemeljük azokat az elemeket, amelyek közvetlen vagy közvetett formában a gyepnek felé irányíthatják a gazdálkodók figyelmét. Végezetül röviden összefoglaljuk azokat a következtetéseket, melyek segíthetik az EU tagságunk által kínált lehetőségek kihasználását a hazai gyepen keresztül.

Gyepterületek és gyephasználat az EU-ban

A gyep művelési ágú területek a hazainál sokkal jelentősebb arányt képviselnek az EU földhasználatban (1. táblázat). Ez egyrészt jelenti a gyepre alapozott állattartás sokkal nagyobb lehetőségeit, másrészt fokozottabb figyelmet érdemel éppen a vidékfejlesztés kapcsán előtérbe kerülő tájalakítás és tájfenntartás, valamint a környezet- és természetvédelem szempontjából. Az EU mezőgazdasági területéből a gyepnek 36%-ot tesznek ki. Ezen belül azonban jelentős különbségek vannak országcsoportok szerint. A skandináv országokban (Dánia, Svédország, Finnország) csupán 1-7%-ot képviselnek a gyepnek. A Csatorna két oldalán, a továbbiakban Nyugat-Európa (Benelux államok, Egyesült Királyság, Írország, Franciaország) országában sokkal jelentősebb a gyepnek szerepe, a mezőgazdasági területből 34-74% között részesednek. A mediterrán térség (Görögország, Olaszország, Spanyolország, Portugália) is viszonylag jelentős gyepterületi aránnyal (29-46%) rendelkezik a mezőgazdasági földhasználatból. Lényegében a kontinens szárazföldi részén (a továbbiakban Közép-Európa), elhelyezkedő két országban (Németország, Ausztria) is fontos a gyepnek szerepe a mezőgazdaságban hasznosított földterületből (30-57%).

Érdekes képes mutat a kérődző állatállomány és a gyepterületek kapcsolata. Az EU-15-ök több mint 180 milliós összes kérődző állománya (80,393 millió szarvasmarha, 90,308 millió juh, 12,159 millió kecske) egy hektár gyepterületre vetítve 1,7 szarvasmarhát és 2,2 juh+kecske állatsűrűséget mutat (2. táblázat). A regionális különbségek itt is számottevőek. A skandináv országokban elsősorban szántóföldi szálásokra és átmeneti gyepekre alapozott a kérődző-tartás, ezért a gyepterületre vetített állatsűrűség szakmailag nem igen értékelhető az állandó gyepnek használata szempontjából.

Annál érdekesebb a nyugat-európai helyzet. A legeltetésre alapozott tej- és hústermelés nagyon magas állatsűrűség mellett folyik (1,0-5,6 szarvasmarha hektáronként, amihez még jön átlagosan 2,5 körüli juh+kecske).

A mediterrán országokban elsősorban a kiskérődző-tartás alapozódik a gyepre. Itt a gyephasználat szempontjából szakmailag is értékelhető az 1 ha gyepre jutó 2,8-8,1 juh és kecske. Nyugat-Európa mellett Németországban és Ausztriában is magas az 1 ha gyepterületre számított kérődzők száma (1,1-2,9 szarvasmarha és 0,2-0,5 juh+kecske hektáronként).

A sokszínűség Európai Uniójában mind a szálas- és tömegtakarmányozás alapja, mind a gyepgazdálkodás intenzitása igen változatos képet mutat.

A Benelux-államokban és a szigeteken a kérődző-tartás egyértelműen a gyepekre (legeltetéses állattartásra) alapozódik. Gyeppek mellett növekvő szerep jut a szántóföldi szálas- és tömegtakarmányoknak Franciaországban, Olaszország felső felében, Németországban és Ausztriában. A skandináv országokban a szántóföldi szálas- és tömegtakarmányok jelentik a kérődző-tartás alapját, az állandó gyep csak kiegészítő takarmányforrásként jön szóba. A mediterrán országokban az extenzív kiskérődző-tartás a gyepen találja meg a takarmányának zömét, az intenzív tejelő marha ágazat már szántóföldi takarmányozásra alapozódik (Spanyolország, Portugália, Dél-Olaszország, Görögország).

A gyepgazdálkodás intenzitása és szakmai színvonala tekintetében is Nyugat-Európa viszi a vezető szerepet. A legolcsóbb takarmányozás, a legeltetés kihasználásához kiválóak az ökológiai adottságok, megvannak a biológiai alapok, a ráfordítások színvonalát (elsősorban a műtrágyázást) ma már az EU előírások korlátozzák, irigylésre méltó a gyepgazdálkodás technikai háttere, célkutatásokkal dolgozták ki a leghatékonyabb legeltetési és fűtartsítási technológiákat. Az EU előírások nem csak a kemikáliák használatát, de a legeltetés környezeti hatásait is korlátok közé szorítják. Az intenzív gazdálkodás káros hatásait (nitrát kimosódás, ammónia-, nitrogén-oxid és metán emisszió) úgy próbálják mérsékelni, hogy küszöb értékeket állapítanak meg a területre jutó állatállomány létszámára, és ösztönző kompenzációt fizetnek az állatsűrűséget csökkentő farmereknek. A gyep használata szempontjából hasonló gyakorlatot, irányvonalat követnek a skandináv államok is. A szántóföldi rotációba illesztett átmeneti gyepeken a gyephasználát intenzitásának mérséklését gazdaságosan tudja segíteni a pillangós- és fűkeverékek használata, mely azon túl, hogy lehetővé teszi a N-műtrágyahasználat radikális csökkentését, a hasznosítás stratégiai időzítésével kiváló emészthetőségű takarmányt biztosít.

Az előbb említett intenzív gazdálkodáshoz képest, közepesen intenzív, de valójában szakszerű gyephasználát jellemző a kedvezőtlen ökológiájú (hegyvidéki, gyenge talajadottságú) nyugati és skandináv gyepeken, valamint belső Franciaország, Németország, Ausztria, Észak-Olaszország gyepein.

Külön kategóriába sorolhatjuk a szélsőségesen kedvezőtlen adottságú térségeket (magas hegyvidék, kedvezőtlen infrastruktúra), ahol extenzív gyephasználát (extenzív legeltetés) folyik, és ahol egyre nehezebb ösztönző eszközt találni a farmerek helyben tartására, ezért a gyeppek elnéptelenedése valós társadalmi veszély (pl. a magas skót hegyek).

Végezetül a száraz mediterrán térségek extenzív gyephasználátát kell említeni, ahol erős hagyománya van a kiskérődzők extenzív, pásztorkodó legeltetésének. Ezekben a területeken a gyepgazdálkodás a turizmussal verseng a területhasználatért. A hagyományok még elég erősek az extenzív legeltetés folytatásához, de ahol a nemzeti gazdaság fejlettsége más megélhetési forrást is előteremt, ott már valós veszély a gyeppek elhagyása, ami látványos szubtrópusi elbokrosodást indít el a gyepeken.

Gyepek az EU-15 országok földhasználatában

Ország	Ország területe 1000 ha (1)	Mezőgazdasági terület* 1000 ha (2)	Állandó gyepek területe* 1000 ha (3)	Gyepek az százalékában	
				(1)	(2)
Belgium	3501	1393	521	17	37
Dánia	4309	2690	184	4	7
Németország	35695	16971	5013	14	30
Görögország	13196	3917	1789	14	46
Spanyolország	50475	25554	7328	15	29
Franciaország	55150	29622	9967	18	34
Írország	7028	4372	3220	46	74
Olaszország	30128	15341	4365	14	28
Luxemburg	258	127	65	25	51
Hollandia	4186	1933	881	21	46
Ausztria	8355	3387	1917	23	57
Portugália	9239	3813	1390	15	36
Finnország	33815	2216	25	0,01	1
Svédország	44997	3039	372	0,8	1
Egyesült Királyság	24410	15722	9693*	40*	62
Összesen	324292	130809	46730	14	36

2001 decemberében

* a korábbi évek átlagos területe alapján

Forrás: Agricultural Statistics – Quality bulletin (Eurostat 2003), European Commission

Az EU-15 országok kérődző állomány* és a gyepferőltre vetített állatsűrűsége

Ország	Szarvasmarha 1000 db	Tejtelő tehén 1000 db	IIős-tehén 1000 db	Juh 1000 db	Kecske 1000 db	1 ha gyepre jutó	
						Szarvasmarha	Juh+kecske db
Belgium	2908	611	534	153	22	5,6	0,3
Dánia	1840	628	123	111	-	10,0	0,6
Németország	14227	4475	804	2115	160	2,9	0,5
Görögország	559	172	116	9060	5450	0,3	8,1
Spanyolország	6305	1190	1859	23824	3010	0,9	3,7
Franciaország	20281	4195	4200	9244	1242	2,0	1,1
Írország	6518	1233	1125	4880	9	2,0	1,5
Olaszország	7395	2169	631	10952	1327	1,7	2,8
Luxemburg	198	44	32	7	1	3,0	0,1
Hollandia	3842	1551	85	1230	232	4,4	1,7
Ausztria	2118	598	258	320	58	1,1	0,2
Portugália	1404	338	351	3459	561	1,0	2,9
Finnország	1019	352	28	67	7	40,0	3,0
Svédország	1617	425	158	452	5	4,4	1,2
Egyesült Királyság	10161	2203	1673	24434	75	1,0	2,5
Összesen	80393	20183	11978	90308	12159	1,7	2,2

*2001 decemberében

Forrás: Agricultural Statistics – Quality bulletin (Eurostat 2003), European Commission

Az EU agrár- és vidékfejlesztési politikájának főbb jellemzői

Az agráriumot szabályozó Közös Agrárpolitika (KAP) az EU egyik legbonyolultabb területe. Az agrártermékek kiemelt kezelését az élelmiszertermelés stratégiai jelentőségén túl az agrártermelés természeti, gazdasági és társadalmi sajátosságainak elfogadása, valamint a piacok stabilitásának megteremtéséhez kapcsolódó termelői és fogyasztási érdekek indokolták. A KAP múltbeli jellemzője az erős intervenció volt. Már az 1957-es Római szerződés a KAP céljai között sorolta:

- a mezőgazdasági termelékenység növelését,
- a mezőgazdasággal foglalkozó népesség számára az élet- és jövedelmi színvonal emelését,
- az agrárpiacok stabilizációját,
- az élelmiszerellátás folyamatos biztosítását,
- a méltányos árszint kialakítását.

A fenti célok mentén formálódott KAP létrehozta a maga eszköz- és intézményrendszerét, amelynek két alapelve a (külső) védelem és a (belső) támogatás. A KAP első szakasza ennek köszönhetően olyan sikeres volt, hogy a Közösség szinte minden termékből többet termelt, mint ami az önellátáshoz szükséges volt. Ennél a pontnál indult valójában a szinte azóta állandó agrárpolitikai reform, melynek jelentősebb állomásai (Márton 2001/2002a): 1984 a tejkvóta bevezetése; 1988 az ún. „stabilizátor” csomagterv, melynek kulcsfontosságú eleme volt „a művelésből kivont területek” (set-aside) bevezetése, ami 1992 óta kötelező eszköz; az előzővel összefüggő „kompenzációs elv” bevezetése, mely lehetővé tette az ár- és jövedelempolitika szétválasztását; AGENDA 2000, mely elindítója volt a közeljövő változásainak, nevezetesen a piacsabályozás mellett megjelenik egy átfogó és következetes vidékfejlesztési politika. A közel két évtizedes reformfolyamat lényegét jól mutatja a jelen programozási időszakot megalapozó tanulmányból (Buckwell 1997) gyakran hivatkozott folyamatábra (1. ábra).

Látható, hogy a vidékfejlesztés a KAP ún. második pillérévé válik, vagyis a vidékfejlesztés eszköztára kibővül, jelentősége felértékelődik. Valójában nem más a cél, mint hogy az agrártermelés ésszerű keretek közötti tartása meg kell hogy férjen a vidéki gazdaság fejlesztésével, a vidéken élők életszínvonalának fejlődésével. A vidékfejlesztés tudatos vállalásának társadalmi indoka az, hogy a gazdasági, ökológiai és szociális funkciókat a vidéken élők végső soron társadalmi érdekből látják el, amit a társadalomnak el kell ismernie (Márton 2001/2002b).

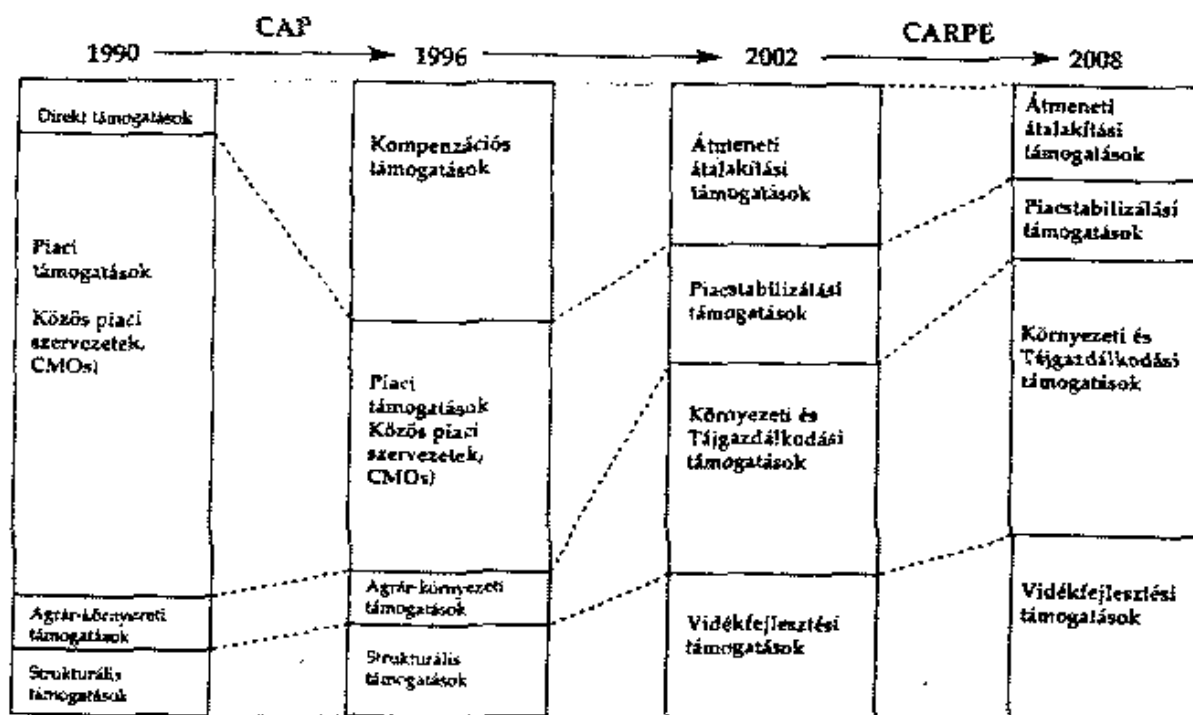
A fejlett európai országok közel másfél évtizedes vidékfejlesztési törekvéseiből ennek megfelelően összegezhetők (Márton 2001/2002b) a vidék fejlesztésének lényegi céljai:

- a vidéki területek versenyképességének növelése, hogy maximalizálhassák hozzájárulásukat a gazdasági fejlődéshez,
- lehetőséget teremteni a vidéken élőknek, hogy a nemzeti átlagnak megfelelő életszínvonalat érhessenek el,
- a természeti környezet megóvása és fejlesztése,
- a vidéki lakosság helyben tartása és az elvándorlás visszaszorítása,
- a gazdálkodók jövedelmének növelése,

- a foglalkoztatási lehetőségek skálájának bővítése annak ellensúlyozására, hogy a mezőgazdasági foglalkoztatás egyre csökken, valamint általánosságban
 - a vidéki élet minőségének fejlesztése, megőrzése, és
 - a táj, a környezet és a hagyományos kulturális környezet megővése.

1. ábra:

A közös agrár (KAP), majd közös agrár és vidékfejlesztési politika (CARPE) támogatási struktúrájának lényegi változásai

Forrás: Buckwell (1997)

A fejlett európai országok közel másfél évtizedes vidékfejlesztési törekvéseiből ennek megfelelően összegezhetők (Márton 2001/2002) a vidék fejlesztésének lényegi céljai:

- a vidéki területek versenyképességének növelése, hogy maximalizálhassák hozzájárulásukat a gazdasági fejlődéshez,
- lehetőséget teremteni a vidéken élőknek, hogy a nemzeti átlagnak megfelelő életszínvonalat érhessenek el,
- a természeti környezet megővése és fejlesztése,
- a vidéki lakosság helyben tartása és az elvándorlás visszaszorítása,
- a gazdálkodók jövedelmének növelése,
- a foglalkoztatási lehetőségek skálájának bővítése annak ellensúlyozására, hogy a mezőgazdasági foglalkoztatás egyre csökken, valamint általánosságban
 - a vidéki élet minőségének fejlesztése, megőrzése, és
 - a táj, a környezet és a hagyományos kulturális környezet megővése.

Ezekhez igazodnak az EU egységes vidékfejlesztési politikájának céljai is:

- az agrárgazdaságok és az agrártermékeket feldolgozó és értékesítő ágazatok szerkezetátalakítása,

- megfelelő agrártermelési potenciál kialakítása, új technológiák alkalmazásának bevezetése és a termékminőség javítása,
- a nem élelmiszer jellegű termékek termelésének szorgalmazása, ezáltal alternatív munkalehetőségek biztosítása,
- a fenntartható erdészeti tevékenység ösztönzése,
- a vidéken végzett tevékenységek sokszínűbbé tétele,
- az életképes társadalom megőrzése és megerősítése a vidéki térségekben,
- a gazdálkodási tevékenységek fejlesztése, a foglalkoztatottság szinten tartása és új munkahelyek teremtése a meglévő munkaerő-potenciál jobb kihasználása céljából,
- a munka- és életkörülmények javítása,
- a kis ráfordítást igénylő mezőgazdasági tevékenységek megőrzése és támogatása,
- a környezetvédelmi elvárásokat tiszteletben tartó, nagy természeti értéket képviselő, fenntartható mezőgazdaság megőrzése és támogatása,
- az egyenlőtlenségek megszüntetése, az esélyegyenlőség támogatása a férfiak és nők között, különösen a nők által kezdeményezett és megvalósított programok támogatásával (Márton 2001/2002b).

A vidékiség és a vidékfejlesztés lényegét tehát a három „multi”-kifejezéssel illethetjük leginkább: a vidék küldetésének multifunkcionális a jellege; a vidék helyzetének reális megítéléshez alapvető a multidiszciplináris megközelítés; végül elkerülhetetlen a fejlesztő tevékenység multiszektorális jellege (Nagy 2002).

Az EU jelenlegi támogatási rendszerének gyepterületi vonatkozásai

Agrárpolitikai kapcsolódások

Az EU közös költségvetésének 45%-át kitevő közös agrárpolitikai finanszírozásból 40%-ot a szántóföldi növények rendtartásának működtetése emészt fel. Ezen belül az ún. területalapú támogatás csak a gabona-, olajos-, fehérje- és rostonövények vetésterületére vonatkozik. A szántóföldi termelés csökkentését célzó kötelező terület pihentetésnél (jelenleg a szántó 10%-a) semmiképpen nem jöhet szóba a takarmányozási célú gyeptelepítés, miután a pihentetett területen termelt növények nem használhatók fel állatok takarmányozására (Bori et al. 2001/2002).

A tejpiaci reform, melyet az Európai Bizottság Agenda 2000 c. program csomagjában tett közzé, és a berlini találkozón hagytak jóvá (Lukács 2001/2002a), érintheti az európai gyepterületeket. A három lépcsőben összesen 15%-kal csökkenő intervencióس tej árat a szintén három lépcsőben növelt jövedelempótló kompenzáció fogja ellensúlyozni. Ezt a tejkvótájuk alapján fizetik majd a termelőknek. Emellett az egyes tagállamok a tejtermelők további támogatására „nemzeti keretösszegeket” is kapnak majd, ami a nemzeti költségvetési keretből még kiegészíthető lesz. A nemzeti kiegészítés vagy tejkvóta alapján, vagy terület alapú támogatásként folyósítható. Ha a tagállam ez utóbbit választja, akkor a támogatást a használatban lévő állandó legelőterület nagysága szerint lehet megállapítani. Ebben az esetben maximum 350 euro/ha (kb. 87.500 Ft/ha) támogatás fizethető ki legelőterület hektáronként.

Azok a tejtermelő gazdálkodók, akiknek a gazdasága hegyvidéki térségben található, tejhasznú teheneik után szintén jogosultak az ún. külterjes termelést ösztönző támogatásra. Ebben az esetben a termelőnek hat hónapos tartási kötelezettséget kell vállalnia a támogatás alapjául szolgáló tehenekre vonatkozóan.

Ami a tejelő marha ágazatnál a gyepekkel kapcsolatban még csak lehetőség, az a húsmarha ágazatban már közvetlen kifizetésekben jelenik meg. Az 1999. május 17-e óta érvényben lévő szabályozásra vonatkozó igény egy időben jelent meg a megnövekedett környezetvédelmi kívánalmakkal és a környezeti terhelést csökkentő állampolgári követelésekkel, mely az extenzív állattartás ösztönzéséhez vezetett.

A piacszabályozó eszközök közül a közvetlen jövedelem kiegészítő támogatások célja a hústermelés céljára szarvasmarhát tartó termelők méltányos jövedelmi szintjének biztosítása (Lukács 2001/2002b). A támogatások formái közül a gyepekkel összefüggésbe hozhatók:

- speciális húsmarha támogatás
(2002-ben tinók esetén 9 és 21 hónapos kor után 2×150 Euro, bikáknál 9 hónapos kor után 1×210 Euro)
- anyatehén támogatás (minden nem intenzív tejhasznosítású fajta után 200 Euro/tehén/év 2002-ben, mely nemzeti költségvetésből max. 50 Euro/év/tehén összeggel kiegészíthető)
- külterjes termelést ösztönző prémium
Célja az extenzív állattartás ösztönzése. Azok a termelők jogosultak az igénybevételére, akik már részesültek a fenti támogatásokban és az extenzifikálási prémium állatsűrűségi kritériumait teljesíteni tudják. Kifizetésének feltétele, hogy max. 1,4 nagyállat egység/takarmánytermő terület ha legyen az állatsűrűségi mutató. A támogatás mértéke 100 Euro/állat. Takarmánytermő területnek számítanak a legelők, kaszálók, szálas- és tömegtakarmány előállítására fordított területek, illetve az EU szabályozás szerinti földalapú támogatásban nem részesített területek. Az állatsűrűség kiszámításához használt takarmánytermő területnek legalább 50%-a gyeppel kell hogy legyen.
- kiegészítő támogatás
2000 óta van rá lehetőség az EU által leosztott országokénti keretből nemzeti hatáskörű szabályozás mellett. Ez utóbbi teszi lehetővé a nemzeti sajátosságokhoz való igazodást. A támogatás alapja állatlétszám vagy termőterület.
Állatlétszám alapon adott támogatásnál nincs meghatározva az egyedenkénti támogatási mérték. A támogatási jogosultság alapját jelentő állatok köre lehet hímváru szarvasmarha, húshasznú tehén, tejhasznú tehén és üsző. Ebben az esetben a tagországok meghirdethetik a támogatást, mint a speciális húsmarha támogatást vagy a húshasznú tehén támogatást kiegészítő támogatási formát. Előbbiben a jogosultságot jelentő hímváru állat nem lehet nyolc hónapnál fiatalabb vagy 180 kg-nál kisebb vágott test súlyú.
A terület alapon meghirdetett támogatásnál azonban a támogatás 2002-ben nem haladhatja meg a 350 Euro/ha, ami kb. 87.500 Ft-nak megfelelő összeg. A támogatás alapját csak olyan terület jelentheti, amelyre nem vett igénybe a

termelő más földalapú támogatást. Ezen felül teljesíteni kell egy, a tagország által külön meghatározott állatsűrűségi kritériumot.

Bármelyik kifizetési formát is válassza a tagállam, nem léphet túl egy előre meghatározott nemzeti össztámogatási összeget (Lukács 2001/2002b).

A húsmarhán túl a juh- és kecskehús szabályozásnak is vannak a gyepterületekkel összefüggésbe hozható vonatkozásai. Az „éves anyajuh, anyakecske támogatás” a juh és kecsketartók méltányos jövedelmi szintjét hivatott biztosítani (Lukács 2001/2002b). A 2001 decemberében életbe lépett szabályozás szerint anyajuh után 21 Euro/év (tejtermelésre szakosodott termelő egy anyajuh után csak 16,8 Euro/év), illetve kecskehús előállítás céljából tartott anyakecske után 16,8 Euro/év támogatást kap a termelő. A támogatást adják a saját tenyészetből származó tenyészutánpótlásra szánt jerkék és gödölyék után is. Kiegészítő támogatásként 7 Euro/anyajuh illetve anyakecske támogatás nyújtható azoknak a termelőknek, akik az adott tagállam által meghatározott kedvezőtlen adottságú térségben gazdálkodnak. Ezen túl az egyes tagországok az EU által meghatározott keretösszeg mértékéig további támogatást nyújthatnak a juh- és kecsketartó gazdák számára. Ennek a támogatásnak a jogosultsági kritériumait a tagországok önállóan határozzák meg, figyelembe véve az adott ország sajátosságait és ágazati érdekeit. Ahogyan a húsmarha (bizonyos vonatkozásokban a tejelő marha is), úgy az anyajuh és anyakecske támogatás is figyelembe veszi a farmra vonatkozó állatsűrűségi kritérium teljesítését.

Az állatsűrűségi kritérium számítása

Az Európai Unió agrárszabályozásáról szóló FVM füzetek illetékes kiadványa alapján (Lukács 2001/2002b) az állatsűrűségi mutatót igen lényeges szempontnak kell tekintenünk a támogatási feltételek között.

„A tagország illetékes hatóságának meg kell állapítania az egyes gazdaság takarmánytermő területére jutó állatsűrűségi mutatót minden olyan termelő esetében, aki az adott évben benyújtott területalapú és legalább egy, az anyatehén vagy speciális húsmarha támogatásra vonatkozó támogatási kérelmet.

A fentiekben tárgyalt támogatások esetében az a termelő részesülhet prémiumban, akinek a birtokán az állatsűrűség nem haladja meg a takarmánytermő terület 1 ha-ra vetített 2 Nagyállategységet.

Az állatsűrűségi mutató kiszámításánál azokat a hímivarú szarvasmarhákat, teheneket és üszöket kell számításba venni, amelyek az adott évben az adott gazdaságban megtalálható volt, illetve számításba kell még venni azokat a juhokat és kecskéket, melyekre vonatkozóan az állattartó az adott évben támogatási kérelmet nyújtott be.

A nagyállat egység számításához kapcsolódó átváltási arányok

Bikák, tehenek és egyéb 2 évnél idősebb szarvasmarhák:	1,0 nagyállategység
Szarvasmarhák 6 hónapos és 2 éves kor között:	0,6 nagyállategység
Anyajuh:	0,15 nagyállategység

Az állatsűrűség számításához használt takarmánytermő terület nem tartalmazhatja a gazdasági és egyéb épületeket, erdőt, tavat, utakat vagy azon területeket, amelyeken

más Közösségi támogatási rendszerhez tartozó növényfajtát termelnek. Az állandó kultúrák (ültetvények), kertészeti növények vagy a területpihentetési programban részt vevő területek szintén nem számíthatók be a takarmánytermő területbe.

Azok a termelők, akik kevesebb, mint 15 Nagyállategységgel rendelkeznek a gazdaságukban, mentesülnek a támogatási jogosultsághoz kapcsolódó állatsűrűségi korlátozás alól.

Vidékpolitikai kapcsolódások

A jelen programozási időszak vidékfejlesztési támogatásai (Márton 2001/2002b) közül a gyepterületek szempontjából kiemelt figyelmet érdemel:

- A kedvezőtlen adottságú és környezeti hátrányok által sújtott területeken gazdálkodók jövedelempótló támogatása. A támogatásban azok részesülhetnek, akik
 - vállalják, hogy a kedvezőtlen adottságú térségben a jövedelempótló juttatás megkapásától számított legalább öt éves időszakon keresztül gazdálkodó tevékenységet folytatnak, és
 - a környezet és a tájjelleg megóvásával, különösen a fenntartható gazdálkodással kapcsolatos elvárásokkal összeegyeztethető gazdálkodási tevékenységet folytatnak.
- Az agrár-környezetvédelem támogatása, amely elősegíti
 - a környezet védelmével és fejlesztésével, valamint a tájjelleg, a talaj, a természeti erőforrások és a genetikai sokféleség megóvásával kapcsolatos elvárásokkal összeegyeztethető mezőgazdasági földhasznosítási módszerek alkalmazását,
 - a gazdálkodási tevékenység környezet szempontjából kedvező extenzifikálását és a kis hozamú legelőkön való gazdálkodást,
 - a fenyegetett, nagy természeti értéket képviselő, mezőgazdasági hasznosítású környezet megóvását,
 - a táj és a történelmi jellegzetességek fenntartását,
 - a környezeti tervezés alkalmazását a gazdálkodási gyakorlatban.

A fenti két támogatás – EU szakzsargon szerint intézkedés – részletező leírása (Márton 2001/2002b) számos gyepterületi vonatkozást tartalmaz. „A kedvezőtlen adottságú térségek az alábbiak:

Hegyvidéki térségek

Hegyvidékinek számítanak azok a területek, amelyeket a következők jellemeznek:

- a tengerszint feletti magasság miatti rendkívül nehéz éghajlati viszonyok, amelyek következtében a termesztésre alkalmas évszak jelentős mértékben lerövidül,
- alacsonyabban fekvő területeken az a tény, hogy az érintett terület legnagyobb része túl meredek lejtőn fekszik ahhoz, hogy gépekkel megművelhető legyen, vagy túl drága és különleges berendezéseket kellene használni a megműveléshez, vagy

- a fenti két tényező kombinációjának a megléte, ahol a tényezők hatásai kevésbé élesen jelentkeznek, azonban a kettő kombinációja a fentiekkel egyenértékű hátrányt okoz

Egyéb kedvezőtlen adottságú térségek

Olyan, a természetes termelési feltételek szempontjából homogén és az összes alábbi jellegzetességet mutató gazdaságokból álló kedvezőtlen adottságú térségek, ahol fennáll a földhasznosítás abbahagyásának a veszélye, és ahol a tájjelleg megőrzése szükséges, valamint az alábbi adottságok mindegyike megtalálható:

- alacsony hozamú, nehezen megművelhető föld, olyan korlátozott lehetőségekkel, amelyek csak többletköltség árán hidalhatók át, és amely földterület elsősorban külterjes állattenyésztési célokra hasznosítható,
- az átlagosnál érzékelhetően alacsonyabb hozamokat biztosító, a mezőgazdasági teljesítmények mutatószámai szempontjából kis termelékenységű természetes környezet,
- főként mezőgazdasági tevékenységből élő kis számú vagy fogyatkozó lakosság, ahol az elvándorlás veszélyezteti az érintett térség életképességét, és további lakóhelyként való használatát.

Sújtós (egyedi) hátrányok által sújtott térségek

A kedvezőtlen adottságú térségek közé tartozhatnak más, speciálisan hátrányos adottságú térségek, amelyekben szükség esetén bizonyos feltételek mellett gazdálkodási tevékenységet kell folytatni a környezet védelme vagy javítása, a tájjelleg megővése és a térség idegenforgalmi vonzerejének megőrzése, vagy a partvonal védelme céljából.

A kompenzációs járulékok mértékét meghatározott minimális (25 Euro/ha) és maximális (200 Euro/ha) összeg között állapítják meg mezőgazdasági területre.”

Agrár-környezetvédelmi „támogatás nyújtandó azoknak a gazdálkodóknak, akik legalább öt éves időtartamra vállalják az agrárkörnyezettel kapcsolatos elvárások teljesítését. Ha szükséges, a környezeti szempontok figyelembe vételével bizonyos tevékenységek céljaira hosszabb időszak írható elő. Az agrár-környezetvédelmi kötelezettségvállalások többet foglalnak magukban a szokásos jó gazdálkodási gyakorlatok alkalmazásánál. Olyan szolgáltatásokra vonatkoznak, amelyeket más támogatási intézkedések, például a piactámogatás vagy a kompenzációs járulékok nem tartalmaznak.

Az agrár-környezetvédelmi kötelezettségekhez kötődő támogatást évente nyújtják, és az alábbi szempontok alapján számítják ki:

- elmaradt jövedelem,
- a vállalt kötelezettségből származó többletköltségek, és
- ösztönző nyújtásának szükségessége.

A közösségi támogatás éves jogosultsági összegei egyévi növények esetében 600 Euro/ha, évelő növényeknél 900 Euro/ha, egyéb célú földhasznosítás során pedig 450 Euro/ha. Ezek az összegek a gazdaság agrár-környezetvédelmi kötelezettségek által érintett részére vonatkoznak.”

Összefoglalás/következtetések

Az európai gyephasználat, agrárgazdaság és a nemzetgazdaságok területén lejátszódó folyamatok egyértelművé teszik, hogy csökken a gyepok gazdasági szerepe a társadalomban. Ezzel ellentétben egyre inkább felértékelődik a gyepokról származó immateriális javak társadalmi megítélése. Ez tükröződik vissza az EU által egyre tudatosabban vállalt vidékfejlesztési politikában és ennek eszköztárában.

Az EU agrár-, majd agrár- és vidékfejlesztési politikájának fejlődése egyértelműen mutatja, hogy a termelés támogatása mellé felnőtt, távlatilag pedig túl is nő majd azon a jövedelempolitika, amely az össztársadalmi igények teljesüléséhez köti a támogatásokat.

Ezen igények közé kell sorolnunk a gyepokra vonatkozóan:

- a természeti környezet óvását,
- a táj és a vidéki kulturális környezet óvását,
- a fenntarthatóság elveit megvalósító termelést.

A gyepre alapozott állattartás napjainkig tartó erős történelmi hagyományait az EU-ban a hazai viszonyokhoz képest sokkal jelentősebb gyepterületi arány és a gyepterületekre vetített nagyobb állatsűrűség mutatja.

Az EU-15 országaiban a gyephasználat teljes skálája megtalálható, melyek jövőjéről már kirajzolódni látszanak a körvonalak:

- intenzív tejelőmarha-tartás → kötelezően előírt intenzitás csökkentés,
- közepes intenzitású gazdálkodás → hosszabb távon fenntartható (lásd fű/pillangós gyepok terjedése),
- extenzív gyephasználat/legeltetés → a fejlett országokban már napjainkban is csak támogatással tartható fenn,
→ a mediterrán térségben még működik, hosszabb távon gondoskodni kell a fenntartásáról

Az EU jelenlegi támogatás rendszeréből termelést segítő gyepterületi kötődésűek az alábbi intézkedések:

- a tej intervenciós árcsökkentéséhez kapcsolódó jövedelempótló kompenzáció nemzeti keretösszegének kiegészítéséhez rendelt nemzeti forrás fizetésének egyik alapja a használt állandó legelőterület nagysága,
- hegyvidéki gyepokon a külterjes legeltetések termelés ösztönzése,
- a húsmarha-tartók közvetlen jövedelem kiegészítő támogatása,
 - speciális húsmarha támogatás,
 - külterjes termelést ösztönző prémium,
 - kiegészítő EU támogatás, nemzeti szabályozás mellett, ha az területi alapú (kritérium az állatsűrűség)
- juh- és kecskehús termelés támogatása.

Az állatsűrűségi kritérium érvényesülése több támogatás előfeltétele. Az eddig elhanyagolt gyepok művelésbe vonása nálunk is segíthet az állatsűrűségi előírásoknak megfelelni.

A vidékpolitikai célok érvényesülését hivatott gyepterületi kötődésű támogatások:

- kedvezőtlen adottságok mellett gazdálkodók támogatása,
- az agrár-környezetvédelem támogatások.

Úgy ítélem meg, hogy gyeppek szerepének változása, a fontosabb gyephasználati irányok számára felvázolható jövő, a jelenkori agrár- és vidékfejlesztési intézkedések hazánkban is más megvilágításba kell hogy helyezzék a gyeppek által eddig is kínált lehetőségek kihasználását. Érdemes lesz jobban törődnünk a gyepterületeinkkel, mint eddig tettük.

Irodalom

- Bori, T.-Fényes, D.-Kovács, A. (2001/2002)A szántóföldi növények piacszabályozása az Európai Unióban, FVM, Az Európai Unió agrárszabályozása, Szaktudás Kiadó, Budapest, 8.p.
- Buckwell, A. (1997): Towards a common agricultural and rural policy for Europe European Economy, Report of an expert group, EC, Brussels
- Eurostat (2003): Agricultural Statistics – Quarterly bulletin, European Commission
- Lukács, L. (2001/2002a): A tej és tejtermék piacszabályozása az Európai Unióban. FVM, Az Európai Unió agrárszabályozása, Szaktudás Kiadó, Budapest, 8.p.
- Lukács, L. (2001/2002b): Az Európai Unió marha-, juh- és kecskehús Közös Piaci Szervezete, FVM, Az Európai Unió agrárszabályozása, Szaktudás Kiadó, Budapest, 8.p.
- Márton, A. (2001/2002a): Az Európai Unió közös agrárpolitikája, FVM, Az Európai Unió agrárszabályozása, Szaktudás Kiadó, Budapest, 4.p.
- Márton, A. (2001/2002b): Az Európai Unió vidékfejlesztési politikája. FVM, Az Európai Unió agrárszabályozása, Szaktudás Kiadó, Budapest, 8.p.
- Nagy, G. (2002): The multifunctionality of grasslands in rural development in a European context, Acta Agronomica Hungarica, 50 (2) p.209-222.
-

Szerzők: Dr. Nagy Géza egyetemi tanár, tanszékvezető
Dr. Pető Károly egyetemi docens
DE ATC AVK Vidékfejlesztési és Tájhasznosítási Tanszék
4032 Debrecen, Böszörményi út 138.